

Софiя Козак
(Луцьк)

УДК [811.112.2'42:004.823]:821.112.2-31.09

ФРЕЙМОВI СТРУКТУРИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНIШНОСТI ЛЮДИНИ В ЛIТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСI

Дослiджено функцiонування фреймових структур, що описують зовнiшнiсть людини в лiтературно-художньому дискурси на прикладi фрейму «ЗОВНIШНIСТЬ» у романi нiмецького письменника Лiона Феiхтвангера «Iсфай та його дочка». У дослiдженнi послуговуємося термiнами «фрейм» i «термiнал», розглядаючи їх як когнiтивнi утворення, що знаходять своє мовленнєве втiлення в дискурси вiдповiдно через фреймовi структури й термiнальнi елементи. Фреймову структуру, зокрема, визначаємо як об'єднання лексико-синтаксичних одиниць, що представляють вiдповiднi фрейми в дискурси та пов'язанi спiльною участю в актуалiзацiї авторської прагматики. Визначено основнi термiнали, що належать до фрейму «ЗОВНIШНIСТЬ», та проаналiзовано лексичнi одиницi, що представляють термiнали зазначеного фрейму. Дослiджено когнiтивно-прагматичнi особливостi фреймових структур, що описують зовнiшнiсть людини у нiмецькомовнiй художнiй прози. Проведений аналіз довiв, що фреймовi структури на позначення зовнiшностi людини є ефективним механiзмом експлiкацiї авторських думок не тiльки щодо зовнiшнього вигляду персонажiв, але й їхнiх характеристик та внутрiшнього свiту.

Ключовi слова: зовнiшнiсть, фрейм, фреймова структура, термiнал, термiнальний елемент.

Постановка проблеми. У сучасних лiнгвiстичних дослiдженнях особливу роль вiдiграє когнiтивний напрям. Саме у сферi когнiтивної науки розроблено метод концептуального аналізу, а в його межах – фреймовий пiдхiд, який, пройшовши певнi етапи розвитку, починаючи з розгляду фреймових структур як базисних елементiв у визначеннi певних соціальних подiй у соцiологiї, як фiксованої системи параметрiв опису певного об'єкту чи подiї у психологiї, до їх дефiнування як набору даних для представлення стереотипної ситуацiї у дослiдженнях iз штучного iнтелекту, набуває, нарештi, лiнгвiстичного статусу.

Значущiсть когнiтивного пiдходу визначається його ефективнiстю в адекватнiй iнтерпретацiї дискурсу, оскiльки цей процес передбачає вихiд за межi дискурсу та залучення фонових знань. Адже будь-який акт продукування мовлення чи його розумiння не обмежується рамками актуалiзованих значень вимовлених чи написаних слiв, а вимагає звернення до знань про свiт [2, с. 165].

Слiд зазначити, що за останнi роки взагалi спостерiгається зростаючий iнтерес науковцiв до процесiв формування, iснування i передачі людських знань. Зокрема, для дослiджень штучного iнтелекту важливим завданням стало створення так званих “пакетiв знань” (термiн Р. Шенка [6, с. 320]), якi б мiстили енциклопедичнi вiдомостi про певнi об'єкти та ситуацiї, що i послужило поштовхом до виникнення фреймових теорiй.

Аналіз останнiх дослiджень i публiкацiй. Фрейм – феномен, який викликає суперечливi тлумачення, що, безумовно, пов'язано, з одного боку, зi складнiстю самого явища, а, з iншого – недостатньою теоретичною розробкою цього питання. Недостатньо дослiдженою залишається проблема фреймiв у лiнгвiстицi, зокрема, у текстолiнгвiстицi. Окремi питання з цiєї проблематики привертають увагу лiнгвiстiв. Цiкавi думки та спостереження мiстять працi А.М. Приходько [3, с. 60-63], присвяченi вивченню засобiв зв'язку, за допомогою яких здiйснюється поєднання пропозицiй у фреймовий ланцюг. Заслугує на увагу дослiдження З. Фойгт [7], спрямоване на вивчення фреймових структур у нiмецьких художнiх творах. Детальну класифiкацiю фреймiв, побудовану на їхнiй вербалiзацiї, пропонує С.А. Жаботинська, згiдно з якою виокремлено предметноцентричнi, акцiональнi, партонiмiчнi, гiпонiмiчнi й асоцiативнi фреймовi структури [1, с. 12-25]. Докладний опис фрейму як структури репрезентацiї знань представлено також у «Термiнологiчнiй енциклопедiї сучасної лiнгвiстики» О.О. Селiванової [4].

Актуальнiсть дослiдження зумовлена тим, що ряд питань стосовно функцiонування фреймових структур у лiтературно-художньому дискурси залишаються вiдкритими та

потребують подальшого поглибленого вивчення з антропоцентричних позицій, адже проблема людини, її сутності та існування – одна з основних проблем гуманітарного знання.

Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування фреймових структур, що позначають зовнішність людини в німецькомовній художній прозі. **Завданнями** цієї наукової розвідки є аналіз термінальних елементів, що представляють фрейм «ЗОВНІШНІСТЬ» у романі Л. Фейхтвангера «Ієфай та його дочка», та визначення ролі проаналізованих фреймових структур у відтворенні авторської прагматики щодо зовнішнього вигляду персонажів у літературно-художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу фреймових структур на позначення зовнішності людини в літературно-художньому дискурсі використовуємо терміни «фрейм», «фреймова структура», «термінал» і «термінальний елемент». Слід зазначити, що «фрейм» і «термінал» – це когнітивні утворення, а «фреймова структура» і «термінальний елемент» є їхніми мовними корелятами. *Фреймові структури* кваліфікуємо як об'єднання лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми в дискурсі. *Термінали* є складовими фрейму (вузлами), за допомогою яких відбувається текстова активізація відповідних структур знань у свідомості читача.

Фрейм «ЗОВНІШНІСТЬ» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про зовнішній вигляд людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Німецький тлумачний словник *Wahrig* наводить такі визначення: *das ÄUßERE* – Außenseite, Oberfläche; äußere Erscheinung, äußere Ansicht, Anblick von außen, Aussehen [8, с. 522]; *das AUSSEHEN* – Anschein, äußerer Eindruck, der Anblick, den jmd. od. etwas bietet [8, с. 521]). Основні термінали фрейму *ЗОВНІШНІСТЬ (DAS ÄUßERE)* є: ОБЛИЧЧЯ (*das Gesicht*), СТАТУРА (*die Gestalt*), ОДЯГ (*die Kleidung*):

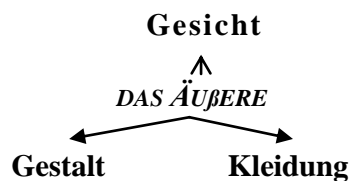

Рис1. Концептуальна структура фрейму «ЗОВНІШНІСТЬ»

Дослідження літературно-художнього дискурсу повинно здійснюватись із урахуванням ряду чинників – історичних, соціальних, етнографічних, філософських, які впливають на вибір автором певних мовних структур. Саме з позицій зазначених факторів аналізуємо функціонування фреймових структур на позначення зовнішності людини в романі видатного німецького письменника ХХ ст. Ліона Фейхтвангера «Ієфай та його дочка».

В історії німецької літератури місце Л. Фейхтвангера відзначається передусім його романами на історичну й сучасну тематику. Головна проблематика творчості письменника – альтернатива дії та філософського споглядання. У своїх творах митець відтворив багато подій – від прадавнини до сучасної йому епохи. Завдяки вихованню, світосприйняттю, а також зростаючому антисемітизму в Німеччині письменник прагнув до створення творів, пов'язаних із життям та історією його народу. 3-поміж ряду таких книг важливе місце займає роман «Ієфай та його дочка».

В основу твору лягла історія Ієфая з книги Суддів Старого Заповіту. Події цієї розповіді стосуються періоду між 1300 та 1100 рр. до н. е., у час боротьби ізраїльських племен за Зайордання. Ієфая – незаконно народженого сина судді роду Гілеад – названі брати та їхня мати проганяють з дому. Разом з дружиною, дочкою і невеликою кількістю прибічників він іде в пустелю. У тяжких умовах кочового життя Ієфай створює військо та завойовує ряд міст. У кульмінаційний момент боротьби, коли події розгортаються не на його користь, Ієфай звертається за допомогою до Бога, обіцяючи принести Йому в жертву першу людину, яка з'явиться перед ним після здобутої перемоги в бою. На його біду, першою полководець зустрічає свою єдину доньку – Яалу. Переносючи жахливі душевні муки, він змушений виконати страшну обіцянку.

Ієфай – мудрий лідер, безпощадний воїн, небезпечний ворог і водночас ніжний батько та чоловік. Через опис зовнішності автор підкреслює його велич та відвагу: *Nun sein massiges, breitstirniges Gesicht nackt war, traten die starken, entschiedenen Züge noch deutlicher ins Licht, die harten Backenknochen, die auffallend flache Nase, das kräftige Kinn, die vollen, fröhlichen Lippen* (5, с. 51). Термінал ОБЛИЧЧЯ (*Gesicht*) представлений термінальними елементами *massige* (масивне) та *breitstirniges* (широколобе), що маніфестує силу та велич головного героя. *Gostri viliuci* (*die harten Backenknochen*), *плоский ніс* (*die auffallend flache Nase*), *сильне підборіддя* (*das kräftige Kinn*) та *повні губи* (*die vollen Lippen*) підкреслюють риси великого воїна, його мужність і непохитність.

У зображенні Ієфая Л. Фейхтвангер звертає увагу на його очі, що випромінюють гнівний вогонь: *Jefta war zornig; kleine, grüne Lichter funkelten in seinen braunen Augen* (5, с. 53). Така зовнішня характеристика свідчить про неабиякий характер цього персонажа, про силу та рішучість, що виділяє його з-поміж інших, робить «царем пустелі», а згодом і Суддею свого народу.

Зовнішній вигляд персонажа може також відображати його внутрішній стан: *Sein Gesicht zeigte, was er dachte; häufig war es wild und zuversichtlich, mehrmals bitter schalkhaft* (5, с. 60). Незважаючи на зайнятий Ієфаєм пост судді, чоловік не чує себе щасливим: *Sein Gesicht war starr, als sei es ein Teil des steinernen Hochsitzes. Er war nicht glücklich, Jefta* (5, с. 383). Термінал ОБЛИЧЧЯ представлено термінальними елементами *нерухомий* (*starr*) та *спустошений погляд* (*leeren Blickes*). Ієфай ніби сам став частиною того суддівського каменю, на якому мав честь сидіти (*als sei es ein Teil des steinernen Hochsitzes*). Завдяки опису зовнішності, представленому у наведеній фреймовій структурі, ми можемо судити про збайдужіння та внутрішнє спустошення головного героя, про усю трагічність його існування.

Фреймові структури на позначення зовнішності допомагають розкрити як зовнішні, так і внутрішні сторони людської природи будь-якого персонажа, підтвердженням чому є часте звернення автора до описових характеристик своїх героїв. Зображення зовнішності Ктури – дружини Ієфая – привертає увагу читача завдяки вдало підібраним термінальним елементам, що досить влучно характеризують цю незвичайну жінку: *Sie saß dünn, braun und lieblich auf dem Reittier* (5, с. 64).

Ктура – любляча дружина й матір, котра піклується про добробут своєї родини та прикладає всіх зусиль, щоб захистити її від негараздів. Вона не боїться ворогів, оскільки перебуває під надійним захистом свого чоловіка. Все, що відбувається в її житті, має свій сенс та знаходиться під постійним контролем Ієфая. Та не завжди пануватиме мир і злагода в їхній оселі. Кульмінаційним моментом в житті Ктури є звістка Ієфая про те, що він має виконати обітницю, дану перед Богом. *Ketura starrte ihn an aus wilden, riesigen Augen. Sie konnte nicht sprechen, es würgte ihr Hals und Brust* (5, с. 318-319). Термінальні елементи, що описують зовнішній вигляд Ктури у наведеній фреймовій структурі – *aus wilden, riesigen Augen; es würgte ihr Hals und Brust* – передають стан цілковитої скутості, безпорадності та відчаю, викликаний повідомленням чоловіка про майбутню загибель їхньої єдиної доньки.

Мати відчуває неймовірний біль і тугу від того, що не в змозі відвернути від Яали страшного фатуму, на який її прирік власний батько: *Da indes drang Ketura zu der Tochter. Sie ergriff ihre Hand, ihre riesigen, verwilderten Augen saugten sich fest an ihrem Gesicht. Sie beschwor sie mit ihrer tiefen Stimme* (5, с. 355). Ктура в розпачі здалеку спостерігає за останнім шляхом її дівчинки до жертovníка, де за релігійним обрядом, вона буде принесена в жертву.

Автор більше не згадує у своєму романі образу Ктури. Оповідь про цю незвичайну жінку завершується фреймовою структурою, де завдяки наповненню термінальними елементами, які описують її зовнішній вигляд та поведінку, передано відчай згорьованої матері, серце якої відмовляється втрачати свою єдину дитину, навіть якщо це потрібно для сакральної мети: *Nur ferne noch folgte Ketura. Sie wimmerte und heulte leise vor sich hin und setzte ihren Weg fort. Ihre Augen wurden weit und wild* (5, с. 357).

Аналіз фреймових структур на позначення зовнішності у романі був би неповним без розгляду зовнішніх характеристик ще однієї важливої постаті – дочки Ієфая. Л. Фейхтвангер ідеалізує образ своєї героїні, описуючи її як чарівну, упевнену в собі, надзвичайно енергійну

дівчинку, яка має твердий характер, гострий розум та любляче серце: *Sicheren Auges und Fußes streifte und kletterte sie herum, keine Anstrengung machte sie müde. Sie hatte den straffen, anmutigen Leib der Mutter, auch deren mattbraunes, fleischloses Gesicht, und wie Ketura war sie zart und fein in aller Kraft und Härte* (5, с. 99).

Яала готова віддати себе в жертву і бачить у цьому велику місію. У той час як рідні та близькі з жахом сприймають новину про її майбутню загибель, вона спокійно обмірковує ситуацію і, як того вимагає звичай, вирушає зі своїми подругами в гори, щоб оплакати своє коротке життя: *Ja'ala, wenn die Freundinnen um sie klagten, schaute und hörte zu, stillen, ein wenig hochmütigen Gesichtes* (5, с. 336). Термінальні елементи *stillen, ein wenig hochmütigen Gesichtes*, що описують спокійне, горде обличчя дівчинки у цей трагічний момент, свідчать про її надзвичайну відвагу.

Наступна фреймова структура також майстерно відтворює виняткову красу та мужність Яали: *Ihr mattbräunliches Fleisch schimmerte durch das schleierige Kleid. Niemand konnte schauen wie sie, alles, was sie war und lebte, war in ihren Augen. Wer ihre Stimme einmal gehört hatte, vergaß sie nicht, und ihm, Jefta, war die Stimme vertraut wie die eigene Hand* (5, с. 357). Здається, дівчинка не шкодує, що позбавлена майбутнього земного життя і з готовністю мудреця віддається своєму обов'язку перед Богом.

Останні слова, що стосуються опису Яали – *Wer ihre Stimme einmal gehört hatte, vergaß sie nicht* (5, с. 357) – маніфестують прагнення Л. Фейхтвангера назавжди увіковічнити образ безстрашної дівчинки. Її життя закінчилось, проте пам'ять про цю героїню завжди житиме у книгах та спогадах читачів.

У ході проведеного аналізу ми дійшли **висновків**, що фреймові структури, які описують зовнішність людини, займають одне з центральних місць у романі Л. Фейхтвангера «Іефай та його дочка» і є ефективним механізмом експлікації авторських думок не тільки щодо вигляду персонажів, але й їхніх характерів та внутрішнього світу. Автор детально змалював зовнішні риси кожного з персонажів, що допомогло читачеві проникнути у їхній внутрішній світ, розкрити цілий спектр людських почуттів – кохання, ненависть, співчуття, дружбу, розчарування, страх, переживання тощо. Концентрація фреймових структур на позначення зовнішності у творі різна і знаходить своє вираження в найрізноманітніших епізодах та сценах, що надає оповіді особливої глибини та виразності.

Результати дослідження показали, що у фреймових структурах нерідко присутні лексичні одиниці, які імпліцитно представляють термінали фреймів. Дослідження імпліцитних зв'язків у фреймових структурах та їхній вплив на реалізацію авторських інтенцій може становити завдання для **подальших наукових розвідок** у галузі когнітивної лінгвістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 1999. – Вип. 11 – С. 12–25.
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
3. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А.М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Feuchtwanger L. Jefta und seine Tochter: Originallektüre / L. Feuchtwanger. – СПб. : Корона принт, КАРО, 2004. – 416 с.
6. Schank R.C. Integrating Semantics and Pragmatics / R.C. Schank, L. Birnbaum, J. Mey, // Quaderni di Semantica. – 1985. – VI. – P. 313 – 325.
7. Voigt S. Framesemantische Strukturen des Textes als Beitrag zur Textverständlichkeit / S. Voigt. – Berlin : Logos-Verlag, 1997. – 267 S.
8. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem Lexikon der Deutschen Sprachlehre. – Berlin, 1966. – 4358 S.

Козак С. Фреймовые структуры описания внешности человека в немецкоязычном литературно-художественном дискурсе.

Статья посвящена важной проблеме когнитивной лингвистики – исследованию функционирования фреймовых структур, описывающих внешность человека в художественном дискурсе на примере фрейма «ВНЕШНОСТЬ» в романе немецкого писателя Лиона Фейхтвангера «Иефай и его дочь». В работе используются термины «фрейм» и «терминал», которые

рассматриваются как когнитивные образования, отображаемые в дискурсе соответственно посредством фреймовых структур и терминальных элементов. Фреймовую структуру, в частности, определяем как объединение лексико-синтаксических единиц, представляющих соответствующие фреймы в дискурсе и связанные общим участием в актуализации авторской прагматики. Определены основные терминалы, принадлежащие фрейму «ВНЕШНОСТЬ», а также исследованы когнитивно-прагматические особенности фреймовых структур, изображающих внешний вид человека в немецкоязычной художественной прозе. Проведенный анализ доказал, что фреймовые структуры на обозначение внешности человека, являются эффективным механизмом экспликации авторских мыслей не только относительно внешнего облика персонажей, но также их характеров и внутреннего мира.

Ключевые слова: внешность, фрейм, фреймовая структура, терминал, терминальный элемент.

Kozak S. Frame Structures Describing Human Appearance in a German Literary Discourse.

The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of the functioning and verbal filling of the frame structures that denote human appearance in German literary discourse represented by the novel of Lion Feuchtwanger "Jephtha and his Daughter". The term frame got into the branch of linguistics from cognitive psychology and became a distinctive contact link between language structures and their correlates in reality. Being actualized and mobilized by an author, frames form a discourse, define its quality and pragmatics. The analyzed extracts of the literary work "Jephtha and his Daughter" represent interesting examples of the frame structures, which denote human appearance, the study of which made it possible to investigate cognitive-pragmatic features of the frame structures which represent the frame "APPEARANCE" in the belles-lettres discourse. The terminal elements, which represent outer features, play an important part in the verbal presentation of the frame "APPEARANCE", as they help the author to express not only the outward traits but also the nature of the main characters of the novel as well as their inner world.

Key words: appearance, frame, frame structure, terminal, terminal element.

Ірина Козубська
(Київ)

УДК 81'38

СПІВВІДНОШЕННЯ СТИЛЮ І ЖАНРУ

Розглянуто співвідношення понять «функціональний стиль» і «мовленнєвий жанр», їх взаємодію та характер зв'язків. З'ясовано, що для функціональних стилів характерне їхнє внутрішнє членування на менші частини-єдності і кожний функціональний стиль оформлюється в своїй притаманній тільки йому сукупності жанрів. Окреслено параметри та фактори, які дозволяють виділити і описати функціональні стилі та їх жанри. Доведено, що для виділення функціонального стилю вирішальним фактором виступає функція, тоді як жанрові різновиди частіше за все характеризуються структурно-композиційними ознаками та сукупністю відповідних для цього жанру мовних засобів. Здійснено критичний огляд різних підходів щодо проблеми співвідношення стилю та жанру. Проаналізовано дві протилежні думки відносно співвідношення мовленнєвих жанрів і відзначено, що жанр може переходити з одного стилю в інший за умови його недостатньої реалізації в якомусь одному стилі. Встановлено, що поняття «стилю» та «жанру» переплітаються та є взаємозалежними, оскільки жанр народжується у стилі, а стиль формує жанр і залежить від нього. Визначено, що співвідношення між ними є ієрархічним, оскільки функціональні стилі складаються із сукупності мовленнєвих жанрів, які визначаються формою побудови інформації, її характером та емоційним забарвленням.

Ключові слова: функціональний стиль, мовленнєвий жанр, дискурс, структурно-композиційні ознаки.

Постановка проблеми. Дослідження теорії мовленнєвих жанрів та співвідношення стилів з жанрами на сучасному етапі розвитку стилістики є досить актуальним, оскільки існує багато поглядів на специфіку взаємозв'язків цих лінгвістичних понять, проте одностайного вирішення проблеми досі не існує. Невизначеність позицій з даного питання породжує